

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА У НАУКОВІЙ ВІЗІЇ ІВАНА ДЗЮБИ

Ольга Меленчук. Ольга Кобылянська у науковій візії Івана Дзюби.

У статті проаналізовано праці І. Дзюби, присвячені аналізу творчої спадщини О. Кобылянської. Важливість публікацій сучасного критика полягає в тому, що творчість О. Кобылянської І. Дзюба пропонує розглядати у загальноєвропейському контексті розвитку літератури, утвердивши думку про світове значення спадщини буковинської письменниці, її суголосність із творами сучасних їй європейських письменників. Акцентовано на поглядах І. Дзюби щодо актуальності проблеми жіночої емансипації у творчості О. Кобылянської, впливу на неї філософії Ф. Ніцше, простежуються трактування дослідника проблем „аристократизму” та „ідеалізму” у текстах письменниці та їх зв'язок зі світовою художньою спадщиною.

Ключові слова: емансипація, філософія, Ф. Ніцше, аристократія, мислення, надлюдина, європейська культура.

Ольга Меленчук. Ольга Кобылянская в научном образе Ивана Дзюбы.

В статье проанализированы труды И. Дзюбы, посвященные анализу творческого наследия О. Кобылянской. Важность публикаций современного критика состоит в том, что творчество О. Кобылянской И. Дзюба предлагает рассматривать в общеевропейском контексте развития литературы, утвердив мнение о мировом значении наследия буковинской писательницы, ее созвучность с произведениями современных ей европейских писателей. Акцентировано на взглядах И. Дзюбы об актуальности проблемы женской эмансипации в творчестве О. Кобылянской, влияния на нее философии Ф. Ницше, прослеживаются трактовки исследователя проблем „аристократизма” и „идеализма” в текстах писательницы и их связь с мировым художественным наследием.

Ключевые слова: эмансипация, философия, Ф. Ницше, аристократия, мышление, сверхчеловек, европейская культура.

Olga Melenchuk. Olga Kobylyanskaya the scientific vision Ivan Dziuba.

The article analyzes the work of I. Dziuba devoted to the analysis of artistic heritage by O. Kobylyanskaya. Importance publications contemporary criticism is that creativity be rented Ivan Dziuba offers viewed in the general context of the literature, were assured by the idea of global importance heritage Bukovina writer, it suholosnist of her works by contemporary European writers. The attention to Ivan Dziuba views on topical problems of women's emancipation in the work by O. Kobylyanskaya, its impact on the philosophy of Friedrich Nietzsche, the researcher observed treatment problems „aristocraticism” and „idealism” in the texts of writer and their relationship with the world artistic heritage.

Key words: emancipation, the philosophy of Friedrich Nietzsche, the aristocracy, thinking, superman, European culture.

Багатогранна жанрово-розмаїта художня творчість О. Кобылянської, неодноразово критично осмислена, яка не завжди однозначно сприймалася сучасниками письменниці, а то й викликала дискусії, в українському літературознавстві посідає одне з центральних місць. Поява україномовних текстів О. Кобылянської зумовила їх жваве обговорення на сторінках періодики кінця XIX – першої половини XX ст. До плеяди критиків творчості буковинської письменниці цього часу належать: Леся Українка, О. Маковей, І. Франко, С. Єфремов, М. Євшан, П. Филипович. У літературознавстві розширюється не тільки коло основних проблем творчості письменниці, але й помітно зростає число дослідників, для праць яких характерне нове прочитання текстів та їх інтерпретація. Значний інтерес становлять напрацювання вітчизняних та зарубіжних учених (В. Агеєва, М. Антохій, О. Бабишкін, В. Вознюк, З. Гузар, Т. Гундорова, І. Демченко, І. Дзюба, Н. Зборовська, С. Кирилюк, Г. Левченко, Я. Мельничук, С. Павличко, М. Павлишин, Р. Чопик та ін.) з багатоаспектним осягненням творчої спадщини О. Кобылянської, зокрема з погляду літературознавчого, мовознавчого, фольклористичного, філософського, педагогічного, театрознавчого погляду тощо.

У сучасному літературознавстві виняткову цінність становлять публікації академіка І. Дзюби про творчість О. Кобылянської, зокрема статті „І золоті нитки не згубить...” (до століття від дня народження Ольги Кобылянської” та „Читаючи Кобылянську... (Кілька заставлень)”, обидві були написані 1963 року, остання частково надрукована у журналі „Сучасність” (1969). Проте в Україні повне видання статті „Читаючи Кобылянську... (Кілька заставлень)” побачило світ лише 1986 року. Про неї Марко Павлишин відгукнувся так: „Глибинна єдність статті полягає в її езопівському підтексті, де Дзюба, використовуючи свою загальноєвропейську читаність, пропонує повну коректуру режимно-філістерського прочитання класика з позицій, які сьогодні ми не можемо не назвати постколоніальними” [3, с. 23]. Дослідник розглядає творчість О. Кобылянської з погляду художнього змісту, стилістики та жанрової природи окремих творів та

у загальноєвропейському контексті розвитку літератури, утвердивши думку, що „в українській літературі Ольга Кобилянська – одна з найбільше пов'язаних з європейським літературним процесом” [5, с. 223].

Ця проблема вже частково осмислювалася ще сучасниками О. Кобилянської, зокрема Лесею Українкою, яка вбачала певну спорідненість творчості буковинської письменниці із характером творів Жорж Санд (що є виразниками ідей емансипації жінки у суспільстві), А. Кримським, О. Маковеем, І. Франком, П. Филиповичем та ін. Учений вважає, що, попри великий інтерес з боку критики до цього питання, воно досі залишається не вивченим, бо здебільшого дослідники орієнтувалися та здійснювали порівняння з тими європейськими авторами, яких називала сама О. Кобилянська, чого не достатньо для повного уявлення та розуміння впливу європейської культури на творчість письменниці, „бо крім них можуть бути і суб'єктивно не усвідомлені, але об'єктивно наявні паралелі, перегуки, сходження і відштовхування тощо – все багатство і суперечливість літературної взаємодії” [5, с. 224]. Нині цю прогалину заповнюють публікації І. Дзюби, у яких автор аргументовано, послідовно відслідковує та розширює коло авторів, які тією чи іншою мірою дотичні до творчості О. Кобилянської. „Коли читаєш Кобилянську, – резюмує І. Дзюба, – не раз зупиняєшся на думках, які викликають ті чи інші асоціації й аналогії з мотивами великих світових письменників, які писали приблизно в ту саму добу, що й вона. Здається, в цьому можна бачити не стільки „впливи” й „запозичення” (хоч і вони певно були), скільки свідчення того, що письменниця була на рівні світової думки й літератури і билася над тими самими проблемами, що й уся передова література, розв'язуючи їх по-своєму і додаючи ще питання, породжені суто українською дійсністю і своїм суб'єктивним творчим світом” [5, с. 224]. Жіночий рух, який значно посилювався у Європі, зокрема у Німеччині, Англії, Франції у II половині XIX століття й у кінці віку знайшов своє поширення в Україні, за своїми мотивами був близький і О. Кобилянській. Проблема жіночої емансипації стала ключовою у творчості та центральною щодо життєвої позиції письменниці. У відчиті „Дещо про ідею жіночого руху”, проголошеного на зборах „Товариства руських жінок на Буковині” у Чернівцях 14 жовтня 1894, О. Кобилянська з великим запалом переконувала та доводила перевагу рівноправності жінок у суспільстві, орієнтуючи буковинок на те, що у світовій практиці „жінки не лякаються вже тих слів: вони порозуміли їх есенцію і борються гаряче, щоб забезпечити собі долю так, як забезпечують її собі мужчины” [5, с. 224]. Мовляв, там ця проблема, практично, вирішена. З чим не погоджується І. Дзюба, відповідно, корегує, а той заперечує, поспішний висновок письменниці про подолання жіночої емансипації у Європі. Учений наголошує, що „виборена вона була хіба що формально, а не по суті, що так характерно для буржуазного світу” [5, с. 226], проте вказує на співзвучності, що «і в „європейця”, і в „провінціалки” однаковісінькі клопоти з проблемами жіночого становища (можна знайти навіть тотожні формулювання), – хіба що в Ольги Кобилянської ці проблеми розроблені істотніше й спеціально” [5, с. 226]. О. Кобилянська, прилучившись до феміністичного руху, започаткованого Н. Кобринською у 80-х рр. XIX ст. на західноукраїнських землях, широко розробляла і моделювала у художніх творах ідеальні жіночі образи, „витончені духовні натури жінок”, – як стверджує І. Дзюба, – в цьому була новизна та неординарність буковинської письменниці. Критик вбачає певний вплив на осмислення О. Кобилянською феномену жіночності як фундаментальної світоглядно-ціннісної проблеми англійського історика та соціолога Генрі Томаса Бокля. Розкриття неповторної сутності жінки стало головним змістом філософії, яку поширює і розвиває О. Кобилянська у своїх творах. На що вказує і Т. Гундорова. Проте, на думку І. Дзюби, письменниця лише відштовхувалася від ідей Г. Бокля, а насправді пішла ще далі й розширила власне бачення філософії „самостійної активної чинності жінки в усіх сферах життя – особливо ж у сфері політично-громадянській (а це залишає далеко позаду як благодушне визнання за жінкою впливу на мужчину, так і пересічні вимоги рівноправності); від розвінчання забобонів, які стояли на шляху громадянсько-активної жінки, вона переходить до аналізу того соціально-матеріального суспільного механізму, який затримує жінку в певному шаблі розвитку, – і цим самим Кобилянська підносила на голову вище проти апологетів „жіночої емансипації”, яким становище жінки видавалося ненормальним лише постільки, поскільки жінка була жертвою забобонів і рутинних обмежень, а все питання зводилося до формального звільнення від них” [5, с. 228], – виснує І. Дзюба. Отже, фемінна проблематика в О. Кобилянської настільки централізується, що має загальносуспільну актуальність. Письменниця переконувала, що жінка, попри власну

фізіологію, здатна бути активною, розвиватися, зрештою творити національну історію. У сучасному розумінні О. Кобилянська „прийшла до нового трактування її (жінки) гендерної, національно-етнічної і мовної ідентичності, що традиційно вважалася наслідувальною щодо природи і вірною щодо традиції” [2, с. 9], – вважає Т. Гундорова. Письменниця зуміла впровадити та розширити розуміння жінки як суспільно діяльної особи, яка є цілісною, рівнозначною чоловікові на статевому і психоемоційному рівнях, рівноправним партнером у духовній й соціокультурній площинах. І тому, на думку І. Дзюби, це мало свою вагу в усій європейській літературі, бо завдяки О. Кобилянській та Лесі Українці прозвучало нове слово про „жінку-громадянку”, що „досі ще належно не оцінене” [5, с. 228]. Критик вказує на широту мислення письменниці і, „що деякі з найбільш улюблених її ідей більше чи менше перегукуються або співвідносяться з улюбленими ідеями великих європейських письменників і мислителів, „власителів дум” тої доби” [5, с. 229]. Однак тема жінки в О. Кобилянської розвинена чи не найглибше в європейській літературі. „Феміністичні ідеї Ольги Кобилянської виграють порівняно не лише з феміністичними ідеями Жорж Санд, а й скандинавських авторів, а також Ромена Роллана й Стефана Цвейга: вони радикальніші й життєвіше, психологічно повнокровніше за рахунок болючого національного наповнення” [3, с. 347], – підсумовує І. Дзюба. О. Кобилянська з числа письменників, які „випереджали сучасний їм рівень ідеологічного та художнього мислення” й „діставала стимул від усієї європейської культури” [4, с. 573].

Привертають увагу міркування І. Дзюби щодо дразливого питання – впливу філософії Ф. Ніцше на творчість О. Кобилянської. Ця тема бере витоки ще за життя письменниці, бо неодноразово викликала дискусії як у тодішньому літературознавстві, так і в сучасному. Ще 1902 року з’явилася резонансна стаття відомого літературознавця й критика С. Єфремова „В пошуках нової красоти”, в якій автор надто критично підійшов до розгляду творчості О. Кобилянської, звинувативши її в ніцшеанстві. Пізніше думку С. Єфремова підтримували літературознавці, співробітники ВУАН А. Шамрай, Ол. Дорошкевич, натомість соратник Єфремова, знавець західноєвропейської літератури П. Филипович заперечував вплив німецького філософа на творчість О. Кобилянської. Це видно зі статті „О. Кобилянська в літературному оточенні”, в якій автор полемізує із Ол. Дорошкевичем та А. Шамраєм й констатує, що „пояснювати естетизм Кобилянської (в якій мірі він їй властивий – інше питання) філософією Ніцше немає рації” [10, с. 106], як це, наприклад, проглядається у працях згаданих учених. „Німецький критик Лео Берг у книзі про „Надлюдину в сучасній літературі” (рос. переклад 1905 року) відзначає, що після чарівних слів Ніцше в Німеччині народилось багато „надлюдей” серед художників та еротоманів, – пише П. Филипович. „Во славу Заратустри вони робили борги, зводили дівчат, напивалися”. Серед жіноцтва також з’являлись аналогічні типи в образі „демонічних жінок”, хітливих і гріховних” [10, с. 107]. П. Филипович доводив, що подібного впливу Ніцше на Кобилянську не справляв, її тексти позбавлені такої вульгарності. Зрештою дослідник доводить, що не відбилася в О. Кобилянської і «антисоціальна проповідь Ніцше з його погордою і безжалючим ставленням до слабшого» [10, с. 107]. У висновку П. Филипович стверджував: „[...] автор „Заратустри”, безперечно, приваблював буковинську письменницю не так багатьома (не всіма) сторонами своєї філософії, як ліричним патосом „модного пророка” та блискучою літературною формою” [10, с. 109] і, що, О. Кобилянська тільки „вірно схопила ліричний елемент” філософії Ніцше” [10, с. 109]. Варто звернутися до міркувань на цю тему самої О. Кобилянської, яка не заперечувала впливу західної культури на формування її письменницьких смаків, проте, як свідчать її записи в автобіографії, всіляко відкидала пряме наслідування: „Василь Сімович написав недавно маленьку критику про мої письма і сказав там, що я начиталася Ібсена і перенесла його вмілою рукою на наш ґрунт. Його і Ніцше. Проти того я рішучо протестую. Щодо Ніцше, то, правда, він мене займав своєю глибиною й деякими думками на будуче, але щоб я вже так віддавалася впливу цього молодого філософа, то ні. [...] Отже, пишучи всі свої дотеперішні твори, я писала їх без впливу Ібсена або Ніцше, хіба що в „Царівну” вклала деякі його гарні, великі й далекосяглі цитати” [8, с. 29]. На цьому акцентує й І. Дзюба. Дослідник вважає природнім явищем захоплюватися чужими ідеями, але водночас розвінчує стереотипні погляди щодо підвладності Кобилянської філософії Ніцше: „Тож не було і для Ольги Кобилянської великим гріхом відчуті певний інтерес до цієї по-своєму яскравої філософії, тим більше, що вона досить швидко подолала її вплив (бо, власне, і не перейнялася жодною істотною ідеєю Ніцше). Схожість із Ніцше в неї якщо і буває, то швидше

фразеологічна” [5, с. 229], – виснує І. Дзюба. Сучасний критик лише нагадав, що це питання не потребує додаткових переосмислень, бо ще радянською критикою було доведено, що „ніякої, отже, внутрішньої, ідейної спорідненості між провідними думками творів О. Кобилянської і філософією Ніцше немає” [9, с. 12].

У розвідці „Читаючи Кобилянську... (Кілька заставлень)” І. Дзюба наважився загострити питання „аристократизму як духовної вищості”, що водночас протистоїть в О. Кобилянської „плебейству і „мужицтву” як духовному пониженню” [5, с. 232]. Критик вважає, що письменниця не засуджує аристократію, подекуди висловлює жаль, „що українська нація втратила свою родову аристократію” [5, с. 232]. Дослідник вважає, що „для Ольги Кобилянської мала цінність згадка про українську аристократію – про ту її частину, яка зберігала опозиційність щодо полонізації (приміром, на Західній Україні. – *О. М.*), але, яка, на жаль, була нечисленною і швидко розгубила свої сили” [5, с. 234]. Отже, міркує І. Дзюба „над соціальною неповнотою українського етносу в минулому та негативно оцінює її наслідки для формування нації” [3, с. 23].

Знаходить критик спільні точки дотику „ідеалізму” О. Кобилянської та французького письменника Ромена Роллана. І. Дзюба вказує на те, що вони, будучи у різних куточках Європи, одночасно розвивали „теорію ідеалізму як служіння вищим потребам життя” [5, с. 235]. На думку ученого, не потрібно лякатися таких аналогій, бо через власну недалекоглядність позбавляємо себе можливості поглянути на окремі явища глибше, зануритись у ті цивілізаційні процеси, до яких причетна й Україна. „[...] В нас глибоко вкорінилася звичка дивитися на свою літературу похуторянському, і ми для неї настільки невдячні, що навіть не помічаємо її рівня та її сумірності з розвитком світової думки” [5, с. 235], – резюмує І. Дзюба. Дослідник вбачає багато спільного між двома народами (французьким та українським), загостривши увагу на історичних подіях ХІХ століття в житті України й Франції.

Доречними видаються роздуми І. Дзюби, присвячені темі „землі”, зарахувавши повість О. Кобилянської „до кращих творів світової літератури про селянство і землю” [5, с. 239]. Дослідник виділяє основні позитивні риси цього твору, що вводять його у світовий контекст розроблюваної проблеми землі в творчості багатьох європейських письменників. „Земля” Кобилянської посідає своє особливе місце, – пише І. Дзюба. В ній є і органічна перейнятість народно-селянським світосприйманням (чого не було у Бальзака, Золя, Буніна та, мабуть, і в „ідеалізаторів” Жорж Санд, наприклад), і водночас інтелігентська відсторонена вивищеність соціально-моральної оцінки. Бачачи темне, тяжке й спотворливе у „владі землі”, вона його не абсолютизує й не біологізує, водночас не обмежується соціологізуючим його прочитанням, а простежує психічний механізм його дії. Річ безжалісно викривальна, „Земля” стала і річчю високо поетичною, потужно ліричною – поєднання досить рідкісне й „нелегке” для художника. Поряд із зображенням влади майнових інтересів, цієї влади землі, класового розшарування й боротьби за матеріальні підстави існування – не менш хвилюючим та змістовним виявляється і зображення краси селянської праці й побуту, запасу душевного здоров’я народу, що дається природним трудовим життям, – краси природи і землі, *циєї* (виділене авт. – *О. М.*) її влади” [5, с. 239–240]. Критик підводить до думки, що певна суголосність із „Землею” О. Кобилянської спостерігається і в романі „Селяни” польського письменника Владислава Реймонта. Особливо близькою у творах двох письменників видається любовна лінія, бо, за словами дослідника, „раніше *такої* (виділене авт. – *О. М.*) „мужицько” селянської любові в літературі не було...” [5, с. 240]. Це доводить те, що О. Кобилянська „була провісницею Владислава Реймонта” [3, с. 23], а порушувані нею проблеми актуальні не тільки для української історії, а й світової загалом.

Підсумовуючи, варто наголосити, публікації І. Дзюби „І золоті нитки не згубить...” (до століття від дня народження Ольги Кобилянської)” та „Читаючи Кобилянську... (Кілька заставлень)” доводять, що в творчості буковинської письменниці яскраво відбилися ідейні й художні пошуки світової літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття. У них дослідник закликає акцентувати насамперед на „вивченні європейського літературного і взагалі духовного контексту творчості Ольги Кобилянської” [5, с. 240], бо, власне, цього вимагає її широта мислення, багатогранні „естетичні уявлення та принципи”, глибоке сприйняття внутрішньої суті буденного життя. Особливо цінним і слушним є висновок самого дослідника: „Варто взагалі активніше досліджувати світовий контекст нашої літератури, розкриваючи і схоже і відмінне, і те, що споріднювало українських письменників з їхніми іноземними сучасниками, і те, що їх

відособлювало, і ті самобутні мотиви, які вони вносили, – це допомогло б показати українську літературу в панорамі розвитку світових літератур і розкрити її позитивний внесок у загальну скарбницю літератури” [5, с. 240].

Література

1. Антохій М. Ольга Кобилянська і Ф. Ніцше / Мирослав Антохій // Збірник на пошану Ольги Кобилянської (1863 – 1942) / [За ред. О. Кисілевської-Ткач]. Науковий збірник. – Т. 14. – Мюнхен, 1991. – С. 33 – 37.
2. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
3. Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – Т. 1 : Статті. Доповіді. Рецензії. Передмови. Дещо про добрих сусідів і духовну рідню. – 2006. – 975 с. : портр. – Парал. анот. англ.
4. Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – Т. 2 : Шевченко і світ; Естетика і культурологія; Знайомство з десятою Музою; „Бо то не просто мова, звуки...”; Тернисті дороги порозуміння. – 2006. – 976 с. : фот. – Парал. анот. англ.
5. Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006 – 2007. – Т. 3 : Літературні портрети; Дніпровський меридіан; Зі спогадів. – 2007. – 880 с.
6. Єфремов С. В пошуках нової красоти / С. Єфремов // Єфремов С. О. Літературно-критичні статті [Упор., передм., прим. Е. С. Соловей]. – К. : Дніпро, 1993. – 349 с.
7. Кобилянська О. Дещо про ідею жіночого руху / Ольга Кобилянська // Кобилянська О. Твори : у 5 т. – К., 1963. – Т. 5. – С. 151–157.
8. Ольга Кобилянська – про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького) // Збірник на пошану Ольги Кобилянської (1863–1942) / [За ред. О. Кисілевської-Ткач]. Науковий збірник. – Т. 14. – Мюнхен, 1991. – С. 11–31.
9. Погребенник Ф. Ольга Кобилянська в критиці та спогадах // Ольга Кобилянська в критиці та спогадах [Вст. ст., упор. та прим. Ф. П. Погребенника (частина I), О. К. Коваленко, Е. М. Панчука, В. Я. Піскалової (частина II)]. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 560 с.
10. Филипови П. О. Кобилянська в літературному оточенні / П. Филипович // Життя й революція. – Кн. II. – 1928. – С. 105–121.